

Megjeleníteni a fordíthatatlant

Jegyzet a fordításhoz

A reprezentáció kritikája a kortárs filozófia egyik meghatározó mozzanata. E bírálat két alapvető irányban haladhat. Vonatkozhat egyfelől az intimnek hitt tudat elméletére, amely a belső képek metaforájával írja le a megismerés alanyának tartalmát. Az újkori ismeretelméletek egy belső látást feltételeznek, amely kívülről kettőzi meg a világot, az egyszer már jelen levőt újra megjeleníti, re-prezentálja. A tudat a lét dupluma, egy szintetikus termelő képzetgyár, amely csupán a valóság helyettesítéseirez fér hozzá. A tudat a világ határán áll: egyszerre konstituálja és reked rajta kívül. A reprezentáció bírálata azonban a szubjektivitás leértékelésére is irányulhat, lévén, hogy a reprezentáció azt sugallja, mintha a legsajátabb teremtésünk is csupán a külső másodlagos ismétlése lenne. Így például az emlék csak gyengített percepció, és nem virtuális bőségünk többlethozama. A reprezentáció bírálata éppen úgy lehet a világra való nyitottságunk újragondolása, mint ahogyan eredeti színezetű alanyiségünk rehabilitálása is. A reprezentációkritika szükségképpen terjed ki a világhoz való viszonyulásunk minden vonatkozására, a pszichoanalízistől a gazdaságig, a művészettől a politikáig. E kiterjedésnek lehetünk tanúi a reprezentációelmélet 20. századi bíráloinál: Husserl, Bergson, Heidegger, Merleau-Ponty, Henry, Lévinas, Deleuze, Negri/Hardt, Badiou...

Amikor Milorad Belančić a dekonstrukció szerbiai képviselőjeként arra vállalkozott, hogy a reprezentáció szerepét elemezze Nagy József színházi előadásában, akkor egy kiemelkedően fontos elődre támaszkodhatott. Derrida ugyanis éppen egy reprezentációkritika keretében bontotta ki Artaud-olvasatát. Hagyománya van tehát a dekonstrukcióban színház és reprezentáció együttes tematizálásának.

Mindazonáltal Belančić a szerb nyelv egy sajátosságát is kihasználhatta, amely a szöveg fordítását rendkívüli módon megnehezíti. A címben is

szereplő *predstava* szó nem csupán reprezentációt jelent, hanem színházi előadást is. A dekonstrukció jellegzetes nyelvi inventivitása, a jelölői viszonyok megsokszorozása, a konnotációkkal való játék Belančić írásában hatványozott mértékben tűnik fel. A szerb *predstava* német megfelelőjéhez (*Vorstellung*) hasonlóan elő-állításra utal: *pred-stavljanje* (mint *vor-stellen*). Heidegger reprezentációbírálataiban ez a mozzanat különös jelentőséggel bír: „A görög felfogással [Vernehmen] ellentétben egész mást jelent az újkori előállítás [Vorstellung], amelynek jelentése a raepresentatio szóban jut leginkább kifejezésre. Elő-állítani itt azt jelenti: a meglevőt mint velünk szemben állót maga elé hozni, arra vonatkoztatni, aki előállít, és ebbe a magára való vonatkoztatásba mint mértékadó tárgyterületbe visszakényszeríteni. Ahol ilyesmi történik, ott hozza magát az ember a létezőt illetően képbe” (Heidegger, Martin: *A világek kora*. In: *Rejtektutak*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 83. Pálfalusi Zsolt fordítása). A szerb *predstava* ugyanakkor színházi előadást is jelölhet, s így amikor Belančić a „*predstava u predstavi*” kifejezéssel él Nagy József kapcsán, akkor az előadást egyúttal reprezentációnak is minősíti, amely magán belül további reprezentációkat vonultathat fel. A reprezentáció „képzet”-ként való fordítása más jelentéseket hozna játékba, a reprezentáció képi vonatkozásait. Maga Belančić arra jut eszmefuttatásaiban, hogy minden kép egyben reprezentáció is, de e két fogalom összeboronálásához a szavak alaki hasonlósága nem járul hozzá (kép és reprezentáció egymás mellett a szerb szövegben: *slika/predstava*). A jelölővel való játék elsősorban az „előadás” és a „reprezentáció” jelentései között történik. Éppen ezért a *predstava* kifejezést mindenekelőtt „megjelenítés”-ként fordítottuk. A „megjelenítés” a „képzet” szónál közelebb áll az „előadás”-hoz, hozzá hasonlóan egy bizonyos cselekvés-jellegre, elő-állításra utal, és egyúttal alkalmas arra is, hogy visszatükrözze a reprezentáció fogalmának filozófiai horderejét (mert a megjelenítés a reprezentációhoz hasonlóan magába foglalja egy prezencia megismétlését). A magyar fordítói gyakorlatban van példa a reprezentáció megjelenítésként való átültetésére. Lásd például Lévinas fordítását: „A megjelenítésen belül újra-megjelenítődő jelenlét felfokozódik...” (Lévinas, Emmanuel: *Hermeneutika és azon túl*. In: *Nyelv és közelség*. Tanulmány – Jelenkor, Pécs, 1997. 166. Tarnay László fordítása. A *representation*, illetve a *re-presentation* fordítását illetően lásd még a *Glosszárriumot*: uo. 214–215.) A megjelenítésként való fordítás a jelen fogalmára irányítja a figyelmet, összhangban azzal, hogy a dekonstrukció a jelenlét metafizikájának a bírálata. A Belančić-szöveg fordításában a *predstava* „előadás”-ként került fordításra akkor, amikor nyilvánvalóan Nagy József színházi darabjáról esik szó. A *predstava* „megjelenítés”-ként került fordításra akkor, amikor

a szerző az „előadás” és a „reprezentáció” jelentéseivel játszik. Végül pedig néhány alkalommal az „elő-állítás” kifejezést használja a fordító a kontextusnak megfelelően. Belančić olykor a *predstavljajte* szót is játékba hozza azért, hogy a reprezentációk termelésének folyamatszerűségére mutasson rá. E szavak sűrített feltűnésekor, illetve más indokolt esetben zárójelben jeleztük az eredeti szöveg szóhasználatát. Ám az olvasónak mindig szem előtt kell tartania a jelentések többletmozgását.

Egyébiránt Derrida számtalanszor beszélt a fordíthatatlanság kérdéséről. A dekonstrukció pontosan arra tanít, hogy ne higgyünk a fordításban, a fordításnak; nem azért, mert képtelenség re-prezentálni az eredeti, szilárd jelentést, hanem azért, mert az eredetnek is csak a nyomai léteznek. Kezdetben vala a jelenlét eltörlése.